

Загородня А.А.,

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інституту педагогіки НПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>
Scopus ID: 57218267032*

ФРАНКО ІВАН ЯКОВИЧ

(1856 – 1916)

письменник, поет, перекладач, громадський і освітній діяч

Народився 27 серпня 1856 р. у с. Нагуєвичі Дрогобицького повіту (нині с. Івана Франка Дрогобицького району Львівської області), в сім'ї сільського коваля, рано втратив батьків і зазнав сирітської долі. Навчався в початковій школі с. Ясениці-Сільної, згодом у монастирській школі (1864-1867) та в гімназії м. Дрогобича (1867-1875). 1875 р. вступив на філософський факультет Львівського університету. Працював редактором у Львівському літературно-наукового журналу «Друг» (1874-1877), також у подільській газеті «Праця» (1878-1881), журналах «Світ» та «Дзвін», польській газеті «Кицег Ілюшві» (1887) і «Літературно-наукового вістника» (1898-1907).

Почав друкуватися 1874 р. У своїх творах засуджував соціальну і національну дискримінацію в галузі освіти і виховання, відірваність навчання від життя, догматизм, релігійне одурманювання, муштру та фізичні покарання учнів. І.Я.Франко жив і творив у Галичині, яка входила до Австро-Угорської імперії, де український народ був національною меншиною й потерпав від національного та соціального гніту. Австро-угорська система народної освіти в цілому відповідала вимогам часу, проте не передбачала навчання дітей українською мовою. Водночас не було жодної української вчительської семінарії. Тому поет у своїх працях критикував наявну систему освіти, пропонував шляхи її реформування на демократичних засадах, обстоював ідеї боротьби за свободу і розквіт українського народу. Підтримував зв'язки із демократично і національно налаштованими діячами Російської імперії. Друкував статті в газеті «Діло», журналах «Зоря», часописі «Киевская старина» (1882-1888) та ін. Захистив докторську дисертацію з філософії (доктор філософії від 1893 р.), а також дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (1899), член Всеукраїнського Товариства «Просвіта».

Від другої половини 70-х років XIX ст. і до кінця своїх днів активно популяризував найкращі твори слов'янських і зарубіжних письменників, перекладаючи на українську мову багато творів з інших мов. За тритомну працю «Студії над українськими народними піснями» Російська академія наук присудила йому премію (посмертно, 1916).

На початку XX ст. І.Франка було обрано членом-кореспондентом Чеського та Австрійського етнографічного товариства, а в 1906 р. Харківський університет присвоїв йому почесний ступінь доктора російської словесності, його кандидатура була висунута в академіки Російської Академії наук, проте царизм цього не допустив.

Помер 28 травня 1916 р., похований на Личаківському кладовищі.

Праці: «Моя любов» (1880), «Не пора, не пора, не пора...» (1880), «Учитель» (1896), «Великі роковини» (1898), «Одвертий лист до галицької української молоді» (1905), «Чого хоче галицька робітнича громада?» (1924), «Шкідливість москофільства» (1980), «Наші народні школи і їх потреби» (1986) та ін.

Іван Франко

МОЯ ЛЮБОВ

Вона так гарна, сяє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак

Любові, щирості, спокою.
Вона так гарна, а проте
Так нещаслива, стільки лиха
Знесла, що *квилить* лихо те
В її кождіській пісні стиха.
Її пізнавши, чи ж я міг
Не полюбить її сердечно,
Не відректися власних втіх,
Щоб їй віддатись доконечно?
А полюбивши, чи ж би міг
Я божую її подобу
Згубити з серця, мимо всіх
Терпінь і горя аж до гробу?
І чи ж перечить ся любов
Тій другій а святій любові
До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнетуть окови?
Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Вкраїно!

І.Я.Франко
З вершин і низин. Україна. Моя любов. 1880. Зібрання творів у 50-и томах. К.: Наукова
думка, 1976. Т. 1. С. 83.

Іван Франко

НЕ ПОРА, НЕ ПОРА, НЕ ПОРА...¹

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служити!
Довершилась України кривда стара,
Нам пора для України жити.
 Не пора, не пора, не пора
 За невігласів лить свою кров
 І любити царя, що наш люд обдира, —
 Для України наша любов.
Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймося прапор!

Бо пора ця великая єсть:
У завзятій, важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь,
Рідний краю, здобути тобі!
1880

І. Франко
Не пора, не пора, не пора... Збірка «З вершин і низин». 1893. С. 69-70.

Іван Франко

ОДВЕРТИЙ ЛИСТ ДО ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ (уривок)

Те, що я хочу сказати Вам, мої молоді приятелі, таке велике й радісне і zarazом таке важке та прикре, що я бажав би, щоб се сказали Вам якісь авторитетніші від мене уста, щоб се сказав Вам хтось, кого Ви найбільше любите і поважаєте і кому найбільше до віряєте, щоб воно могло ввійти в Ваші серця як могутній імпульс до нового життя, як вітхненє до нової праці, до перебудови Вашого власного «я» відповідно до нового світогляду. Дожили ми великих, переломових подій. Те, що наповняло наші серця тугою і завистю при читанню подій таких бурливих літ, як 1789 або 1848, тепер на наших очах. І не то що на наших очах: бурлива хвиля історії захопує нас самих, ставить нашу націю майже в центрі випадків. Схід Європи, а в тім комплексі також наша Україна переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності, коли невимовне горе, вдіяне народам дотеперішнім режимом, порушило найширші верстви і найглибші інстинкти людської душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрій зразу державного, а далі й громадського, соціального порядку <...>, а в тім комплексі й України. Ви, молоді приятелі, що з зацікавленєм читаєте новини з Росії, чи подумали Ви про значінє тих подій для нашої нації, для нас усіх, для кожного з нас особисто? Адже-ж всесвітня історія — не історія героїв, а історія масових рухів і перемін; а ми-ж кождий особисто хиба не часть тої маси, яка сими подіями покликана до руху та переміни? Чи подумали Ви над сим, куди можуть понести нас ті рухи, якою луною в особистім життю кожного з нас можуть відбитися ті переміни, і які обов'язки на кожного з нас накладає теперішня хвиля? Мені здається, що як люди обдаровані свідомістю й даром думки ми всі повинні про се думати, думати більше й інтензивнійше, ніж про все иньше, що нас цікавило доси. Бо приходить велика доба, і горе нам, горе нашій нації, коли велика доба застане нас малими і неприготованими! <...>.

Перед українською інтелігенцією відкриється тепер, при свободніших формах життя, величезна дієва задача — витворити з величезної етнічної маси українського народу — у к р а ї н с ь к у н а ц і ю, суспільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асіміляційну роботу інших націй, відки-б вона не йшла, та при тім податний на присвоюване собі в як найширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загально-людських культурних здобутків, без яких сьогодні жадна нація і жадна хоч і як сильна держава не може остоятися. Величезні труднощі тої задачі стануть Вам ясно перед очима, коли подумаєте про той стан, у якому застає Україну нова доба. Без власних шкіл і без виробленої освітньої традиції, без перення того освітніми і народолюбними думками духовенства, без популярного і вищого письменства, яке могло би бодай на першій горячій порі заспокоювати всі духові потреби величезної маси, без преси, яка могла-б ясно держати і систематично боронити стяг на національності та приложеної до місцевих потреб, свободної культурної праці, без надії на сильну фалангу вповні свідомих і нависоті сучасної освіти стоячих репрезентантів у законодавчих тілах, і без міцної опори в масах народу та інтелігенції навіть для тих небагатьох репрезентантів, що забажають вповні відповісти своїй національній і культурній задачі, наша Україна готова знов опинитися в ролі ківала, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мельодії, або в ролі крілика, на якому різні прихильники віві-секції будуть доконувати своїх експериментів.

От тут і стає перед нами, Галичанами, а особливо перед Вами, молоді приятелі, велика історична задача — допомогти «російській» Україні в тяжких переломових хвилях і потім, у початках, у закладах великої праці — здвигнення нашої національної будови в усій її цілості. <...>. Чи і на скільки ми почуємося до того обов'язку, чи і на скільки совісно, розумно, обдуманно візьмемося до його сповнювання, від того буде залежати в дуже великій мірі наша будущина яко нації, здібної зайняти місце в хорі інших культурних націй. Досі я ждав і надіявся, що хтось ближчий Вам і авторі тетнівській для Вас забере голос у сій справі, що наша щоденна преса зверне на неї свою увагу, що підіймуть її ті, що люблять видавати себе за батьків і провідників народу. На жаль, я не діждався цього. Значна частина тих наших світочів, опанована театральним питанням, не бачить по за ним світа; інші, що заховали собі в тій справі незалежність суду і дивляться на неї критично, не мають чи сили, чи відваги піднести свій голос і вказати ясно і виразно величність теперішньої хвилі і великий трагізм на нього положення в ній і неминучу кончину — як найшвидше, як найосновніше змінити курс нашого національного корабля, настроїти всі наші думки, пляни, програми на інший діяпозон. Ми мусимо навчитися чути себе Українцями — не галицькими, не буковинськими

Українцями, а Українцями без офіційних кордонів. І се почуте не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні — всі без виємка — поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знанє твердо, до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, льокальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його.

Не забувайте, що ми доси в Галичині жили з національного погляду крайне ненормальним житєм. Велика більшість нашої нації лежала безсильна, закнебљована, а ми, маленька частина, мали свободу рухів і слова. І нам іноді здавалося, що ми — вся українська нація, що ми її чільні ряди, її репрезентанти перед світом. Тепер, коли на <...> Україні не сьогодні то завтра по встануть десятки таких центрів, якими тепер являються Львів та Чернівці, ся наша передова роля скінчилася. Ми мусимо почувати себе не піонерами, але рядовими в великім ряді і не сьміємо своїх дрібних, льокальних справ виставляти як справи всенародні, своїх дрібних персональних амбіцій висувати на першу лінію за гального інтересу.

Наша література і преса мусить перейти на висший рівень, <...>. Тісніші, частійші, ближші зносини з закордоновими Українцями мусять виробити у нас ширший, свободнійший світогляд, щирійші і свободнійші товариські форми, як ті, та що виробилися у нас під шляхетсько-польськими або буршівсько-німецькими впливами. Наш голосний, фразеологічний в більшій частині нещирий, бо ділами не попертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутому народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею. Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим иньшим припадком були поставлені «на чоло народу», стали послами, професорами, головами товариств і чи т. и, мусить уступити місце живій, критичній праці думок і готовости — все і всюди подати й свій голос у загальній справі, виконувати діяльно, власне ризико, але з повною свідомістю своє горожанське право. <...> кождий свідомий Українець, що заховав іще живе почуте самоповаги.

Отсе моральне переродженє, яке вповні доконається певно не швидко, аж наслідком праці поколінь, та до якого імпульс кождий із нас повинен дати сам собі, власною постановою, буде першою умовою можности тіснішого, дружного і продуктивного співділання нашого з закордоновими Українцями. Як би Ви знали, мої молоді приятелі, скільки зневіри, розчаровань та знеохоти нагромадили дотеперішні

зносини Галичан та Буковинців із Україною, скільки сорому та прикрости робили нераз Українцям наші «національні», а властиво місцеві хиби — неточність, балакучість та пустомельство, брак характерности, індиферентність та моральна грубошкірність, байдужність до важних загальних справ, а завзятість у дрібницях, пуста амбітність та брак самокритики, парадоване європейськими формами при основній малоосвітності та некультурності, — як би Ви знали і відчували се так, як сього вимагає теперішня хвиля, то я не сумніваюся, що в серці кожного з Вас знайшлась би моральна сила, щоб сказати собі і покласти «Ганнібалову присягу» : від нині доложу всякого зусилля, щоб увільнитися від тих хиб, поводитися краще, працювати пильнійше над собою.

Не заімпонуємо ми Українцям і своєю інтелігенцією, своїм рівнем теоретичної освіти. Лиха доля змусила нас виростати і вчитися в краю, де завдяки шляхетському режимови наука вважається небезпечним оружем, якого не слід давати в руки суспільности, де шкільне навчане в самім зароді затроєне конфесійними, політичними та національними пересудами, де свободна критика виелімінувана з виховання, <...>.

Подумає дехто, що бодай нашими шкільними книжками, що обіймають уже повний курс народньої і середньої школи, можемо прислужитися Українцям. На жаль треба сказати, що й ся надія марна. Наші шкільні підручники, знов таки в значній мірі за вдяки пануючому в Галичині режимови, переважно неоригінальні, основані на перестарілих педагогічних прінципах, а деякі надто такі далекі від рівня сучасної науки <...>.

Маю на думці той практичний змисл, привичку «більше додивлятися до конкретних фактів, як до теорій, і більше вироблену привичку до публичного житя, до організацій і парламентаризму. Надто довголітня боротьба за національні права виробила у нас певну традицію і не малий засіб досьвіду в таких справах, що все може дуже пригодитися тепер <...>. Правда, і ті добрі прикмети в душній галицькій атмосфері дуже часто переходять на хиби, на тіснозорість, боязливість, байдужність до всяких сьмілих поривів і заскорузлість у своїм тіснім кружку, та тут уже певно нове історичне жите в ширших межах само собою швидко здужає усунутити хиби. Я бажаю тільки одного — звернути Вашу увагу, молоді приятелі, звернути увагу всеї суспільности на ту велику історичну хвилю, якої наближене чуємо всі. Нам прийдеться змобілізувати всі свої сили, щоб задоволити потреби тої хвилі. Та поки ще вона не надійшла, до праці, молоді приятелі, до інтензивної, невсипущої праці над собою самими! Здобувайте знане, теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, сьвідомих і статочних мужів, повних любови до свого народа і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожда нація і

кожда історична доба, а в двоє сильнійше буде їх потребувати велика історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичнім життю всьміхнеться хоч трохи повна горожанська і політична свобода².

І. Франко

Одвертий лист до галицької української молоді. 1905. Т. 30. Ч. II. Перевид.: Дод. томи до збір. тв. у 50-и т. К.: Наук. думка, 2008. С. 11-19.

Іван Франко

ЧОГО ХОЧЕ ГАЛИЦЬКА РОБІТНИЧА ГРОМАДА?

(уривок)

В ділах освітніх (культурних).

Велика частина нинішньої неволі і нужди робучого люду лежить в тім, що робучі люди тепер невчені і темні. Темний чоловік не може дати собі ради ні в чім, не мохедокопатися правди в тім, що йому говорять, не може матіучасті в добутках людської мислі і людських штук. Для темного чоловіка єдиний вихід — віра, релігія, а імено віра й релігія вбиває розум людський і чимраз дужчейого затемнює. Темного чоловіка кождий одурить і залякає, він не може ніколи бути певний, в чім його правої обов'язок. А й наука така, яку нині подають у школах, для робучого люду, хоч і як багато коштує, прецінь мало, чим ліпша від цілковитої темноти: в тій школі так само затемнюють розум робітника всякими катехізмами, фальшованою історією, навчанням зовсім непотрібних речей, а залишуванням потрібних. Науку подають в теперішніх школах не для того, щоби образовати й навчити робітника потрібному і людському знанню, але тільки на те, щоби виховати з нього підданого, щоби вмовиги в нього покірність теперішнім несправедливим порядкам і утвердити його в темноті. А ті знов робітницькі діти, котрі щасливим случаем мають спосібність кінчити середні й вищі школи, через довголітнє сидіння в школі в ідеикають від ручної, тяжкої роботи, марніють і слабнуть і виходять в конечності неробами та слугами теперішнього несправедливого ладу, п'явками народними, коли не нахопляться на правдиві думки і не схотять, ждучи на себе арештів, муки і переслідування, стати захитниками робучого люду, обороняти його словом і пером і прояснювати його очі на окружуючу неправду і неволю. Щоби знести тою темноту і до послідньої можності розбити пута неволі, котрими від віків обпутано бідний робучий народ. Галицька робітницька Громада думає ураз із другими робітницькими громадами цілого світу, що коли скасована буде основна господарська нерівність, коли не стане бідних і багатих, то й тоді громадські, державні та міжнародні кривди й неправди минуться і пропадуть зовсім. Затим у громадських, державних і міжнародних ділах вона буде домагатися:

1. Щоб кожна людина, чоловік чи жінка, були свободні і мали б зовсім рівні права у всім до всього.

2. Щоб могли бути правдиво свободними і вміли вповні користуватися своїми правами, вони мусять одержати належне і всестроннє образование, мусять виробити всі свої тілесні і духовні сили.

3. Щоб кожна громада в своїх громадських ділах мала повну самоуправу, могла б з ким її воля входити в звязки та спілки.

4. Щоб так само звязки громад: місцеві, окружні, народні і племінні мали повну незалежність і свободу ділання та розвитку.

5. Щоб діла, котрі тепер держать в руках держави та багатирі, передані були громадам і вольним спілкам громад: і так загранична торгівля і, взагалі, всяка обміна виробів різних місць і країв велася без посередництва всяких купців та факторів, самими громадами, як до потреб кожної громади; так само щоб суд у спорах межи людьми робили не які-небудь навмисно на те поставлені судії, але самі громадяни, або, де діло зайде межи кількома громадами, щоб розсуджувати виборні з тих громад; оборона краю, - коли такої буде треба при загальнім братерстві робочих людей, - щоб також була ділом самих громад, котрі в тій цілі зуміють вивчити способних своїх громадян воєнному ділу; щоб дорбом громадянським заряджували виборні від громади, котрих громада кожної хвилі, може скинути: вкінці, щоб громада сама по своїй волі визначувала, чи і яку часть свого добра хоче віддавати в спільні звязкові каси на великі, спільні діла, чи то господарські, промислові чи й освітні.

6. Щоб почасті через знесення нерівності господарської, а почасті через рівне і встороннє образование всіх громадян, знесені і зрівняні були всі теперішні верстви людей, а особливо, щоб не було теперішніх панів ані слуг, власті ані підданих, а були б самі образовані, розумні і вольні робітники.

7. Щоб через піднесення робітників з теперішнього нужденного і небезпечного положення дати їм можливість женитися і виходити заміж по любові, а через передання виховання дітей в руки громади влегшити супругам розлуку, коли б не стало єдинячої їх любові.

Велика частина нинішньої недолі і нужди робочого люду лежить у тім, що робочі люди тепер невчені і темні. Темний чоловік не може дати собі ради ні в чім, не може докопатися правди в тім, що йому говорять, не може мати участі в добутках людської мислі і людських штук. Для темного чоловіка єдиний вихід – віра, релігія, а іменно віра й релігія вбиває розум людський і чимраз дужче його затемнює. Темного чоловіка кожний

одурить і залякає, він не може ніколи бути певний, в чім його право й обов'язок, а й наука така, яку нині подають у школах, для робочого люду, хоч і як багато коштує, прецінь мало чим ліпша від цілковитої темноти: в тім школі так само затемнюють розум робітника всякими катехізмами, фальшивою історією, навчанням зовсім непотрібних речей, а залишуванням потрібних. Науку подають в теперішніх школах не для того, щобобразувати і навчити робітника потрібному і людському знанню, але тільки на те, щоб виховати з нього *підданого*¹⁴², щоб умовити в нього покірність теперішнім, несправедливим порядкам і утвердити його в темноті. А ті знов робітницькі діти, котрі щасливим slučajем мають спосібність кінчити середні і вищі школи, через довголітнє сидіння в школі відвикають від ручної тяжкої роботи, марніють і слабнуть і виходячи з конечності неробами та слугами теперішнього несправедливого ладу, п'явками народними, коли не нахопляться на правдиві думки і не схотять, ждучи на себе арештів, муки і переслідування, стати захитниками робочого люду, обороняти його словом і пером і прояснювати його очі на отружуючу неправду і неволю. Щоб занести тоту темноту до послідньої можності, розбити пута неволі, котрими від віків обпутано бідний робочий народ. Галицька робітницька громада, враз із другими робітницькими громадами цілого світу, вважає конечним домагатися в ділах освітніх:

1. Щоб кожному вольно було вчитися і навчати, чого і як його воля;
2. Щоб навчання і виховання молодого покоління було ділом громадським – не забороняючи однак і родичам, коли вони до того охочі і спосібні – навчати самим своїх дітей;
3. Щоб школа розвивала всі, тілесні й духовні спосібності учеників, щоб не виводила заниділих та слабосилих учених, неспосібних до ручної праці, але щоб виводила вчених, розумних і розвинених робітників;

Щоб релігії, яко речі, опертої не на знанні, а на вірі, не вчено по школах; так само всяке богослужіння, доки воно не буде заступлене наукою та штуками красними, вважалося не громадським ділом, а ділом поєд инчих людей, так що котрі люди охотять мати собі церков, попа і т.д., ті нехай і удержують їх своїм коштом. Гальцька робітницька Громада враз із другими робітницькими громадами цілого світу думає, що тільки така освіта буде корисна для всіх без розбору людей і дуже причиниться до вменшення теперішньої нужди і до поступу самих наук та вмілостей людських <...>.

Школа, хоть і як важна та свята річ, все-таки є для людей, а не люди для школи³.

¹⁴² Курсив І.Франка.

Іван Франко

ШКІДЛИВІСТЬ МОСКОФІЛЬСТВА

(уривок)

У хорошому помислі освіти так здавалось би, ніби отрути підсипали москофіли. Та скрізь тихо було ніби так і треба в освітянському колі. Але та манія чужої помочі політичної затруїла не тільки нашу діяльність, але і нашу думку. Пренесена на поле наукове і підперта тими нужденними обломками старослов'янської і староруської граматики, котрі на велику шкоду молодіжці введено до гімназійної науки, вона виродила другу, настільки абсурдну, наскільки і шкідливу для нас манію «єдинства літературного», а вслід затим виробила у наших людей не любов до свого рідного язика і його літератури, але погорду, маловаження, насмішки, дивоглядні навіть в устах дикого варвара, а не то вже образованого чоловіка. Наша мова показалаь тим мономанам мовою хлопською, грубою, неспосібною до вищого образування.

Люди, у котрих голови начинені були самою нужденною січкою, нахапаними зі всіх боків обривками знання, без ніякого ладу, без ніякої системи, а котрі під зглядом ідей, політичної і моральної освіти стояли нижче японців, – ті самі люди найголосніше реготалися над бездарністю, грубістю і простацтвом своєї рідної мови! Люди, котрі не вміли двох стрічок без блуду написати якою-не-будь живою бесідою, верещали щосили: «В адин час научим вас по-великорусски», хоч практика показала, що самі вони і за двадцять літ по-великоруськи не научилися.

Утопія політична на полі літературнім виразилась другою, ще фатальнішою утопією: «Нащо нам плекати свою рідну словесність, науку, літературу, коли ось-ось прийде «жених от полунощи» і принесе з собою образований язик великоруський, дасть нам високорозвинене великоруське письменство». Від ушей тих мономанів об'єдиненія відбивались, мов горох від стіни, голоси поважної науки, котра устами Малиновських, Міклошичів, Боденштедтів, Пипінів і др. виказувала відрубність «племені малоруського». Вони радше давали місце таким нісенітницям, що Міклошич підкуплений Австрією, щоб науково розділяв «руський народ» на два кусні, що Пипін – сепаратист український і т. д., аніж приглянутись поважно язиковим, етнографічним і історичним аргументам тих учених мужів.

От і зійшли ми справді на посміховище народів. Коли інші, числом слабші слов'янські племена брались совісно за управу рідної своєї літератури і спільними силами

довели до істинно задивляючих результатів, ми, мов закам'янілі, все стоїмо на одному місці, безпорадні, немічні, розбиті, висміяні! А безсильні стати супроти чужинецького напору, ми ще кинулись самі на себе, борючись о поодинокі букви і слова, добачаючи в тих буквах і словах не якесь средство до цілі, але саму ціль – єдиний і найвищий ідеал! А в добавок той азбучний спір ми ще понесли і межі народ, толкуючи «голодним і босим», що правопис з десятого століття єсть підставою нинішнього добробуту...

Як сказано вже, до утвердження тої дивоглядної мономанії в головах многих і многих людей багато причинилась сама система шкільна, вводячи в 5-ім і 6-ім класах гімназійних науку старослов'янського і «староруського язика» по хрестоматії Головацького.

Скільки лиха наробили у нас ті нещасні «староруські хрестоматії», скільки лиха і досі робить наuczання старорущини по гімназіях, баламутячи мову молодіжі, котра ще не научилась розуміти і цінити свою сучасну бесіду, – о тім ми і говорити не будемо. Досить буде сказати, що доки наші гімназії задають ученикам (і то вже в 5-му класі) зовсім для них незрозумілий і непотрібний матеріал з «старорущини», доти з них виходити будуть люди з баламутними поняттями о письменстві, мові літературній, а то й цілій національній та державній політиці. <...>.

І.Я.Франка.
Шкідливість москофільства. Вперше надруковано в журн. «Зоря», 1884,
№ 12. С. 89–91; № 13. С. 101–102.

Іван Франко

НАШІ НАРОДНІ ШКОЛИ І ЇХ ПОТРЕБИ (уривок)

Учителем школа стоїть; коли учитель непотрібний, неприготований, несумлінний, то й школа ні до чого. Ну, а добрих учителів треба, по-перше, добре самих вивчити, а сього теперішні учительські семінарії по більшій часті не роблять, а по-друге, треба їм добре заплатити. Бо на кепсько плачене становище в наших часах спосібні і вчені люди не йдуть. Та й сього не досить: доброго учителя треба також поставити в такі умови, щоби він міг щось добре зробити. Як його буде десять різних властей і невластей надzorувати: і війт, і священник, і члени ради шкільної місцевої, і інспектор, і рада шкільна окружна, і дідич, і орендар, і жандарм, як-то кажуть, і баба, і ціла громада, то хоч би він був найспосібніший і найщиріший, то до ладу не дійде і буде мусив плюнути на таку роботу.

А власне чим спосібніший і щиріший учитель, тим швидше се зробить або буде мусив зробити. І для того, говорячи о тім, що треба нашим школам, я би на першому місці поставив таке жадання: щоби над учителем було менше старшини. Громада повинна

презентувати учителя: для заряду маєтком шкільним і дозору над ним має бути місцевий комітет шкільний, а для дозору над наукою інспектор окружний; сього зовсім досить. Ані громада сама, ані інспектор сам не повинні мати права віддалити ані перенести учителя; можуть се зробити тільки за обопільною згодою, а в разі незгоди повинен рішати інспектор крайовий. Се дало б учителеві певну незалежність, без котрої його робота дуже часто буває тільки тяжкою панщиною, без замилювання і без пожитку.

Друга річ, се плата. Минувшого року, на глум цілому світу, мали в Галичині два такі випадки, що учителі на посаді померли з голоду. Учитель у нас бере менше, ніж перший-ліпший возний при суді або стражник при криміналі. Ну, то не дивно, що на таку благодать ніхто без крайньої нужди не хоче йти, і учитель, як тільки може, покидає своє місце, іде до стражі фінансової або деінде. З того виходить для школи така біда, що замість учителів спосібних, напрактикованих, таких, що люблять науку і дітей, чимраз частіше приходять учителі неспосібні, такі, що вже не мають чого іншого хопитися, ну, і, розуміється, марнують дітям час, а громаді гроші.

Важна річ є також то, що у нас в одній школі сидить не раз 60 або й 100 дітей. Сидять вони по кілька годин в такій задусі, в такім смороді, що не то вчитися, але й дихати там не можна. Я вже згадав, що у Франції, де школи майже всі 2 – 4-класові, на одну школу випадає півтретя раза менше дітей, ніж у нас. Ну, та на то була би рада, якби лиш більше вчителів – поділити дітей на кілька відділів: одні приходять рано, сидять дві години, по них приходять другі і так далі; один учитель учить один відділ, другий другий, потому знов перший і т. д.

Але то все не є ще найважніша річ. Найважніше, мені здається, ось що. Не від одного ви почуєте таку річ. Е, в наших давніх школах, ще перед радою шкільною, ліпше вчили! З того часу ще у нас полишалися письменні люди. А в нових школах нібито вчать чогось, а потому дитина вийде і за пару літ усе забуде. Не одному могло би то видаватися дивним, але є в тім багато правди. Причина, мені видається, така: в найдавніших школах вчили мало, але принаймні знали, чого вчили: читати, писати, рахувати, співати в церкві, та й годі. Дитина за пару літ навчилася того добре, а що найважніше, опісля не могла вже сього забути, бо принаймні щонеділі й свята йшла до крилосу і на хор, мала перед собою книжку церковну або купувала собі таку книжку й на власність, і так тото маленьке зеренце науки хоч не розвивалося, то й не пропадало і держалося довгі літа.

А тепер не так. Тепер в народній однокласовій школі вчать багато всякої всячини: і граматику, і географію, і зоологію, і ботаніку, і астрономію, і історію – речі, о котрих давніше сільські школярі і слухом не слухали. Наші пани в раді шкільній захотіли, щоби школа народна була якимось маленьким університетом, щоби давала дітям усього

потрошки. А що ж із того виходить? А виходить те, що сільський хлопчина кілька літ ходить до школи, не раз о голоді, о холоді, душиться в ній і тратить здоров'я, час і силу, слухає викладів про історію, астрономію, географію і т. і., а, вийшовши зі школи, не тільки зараз забуває всю ту премудрість, але за два-три роки забуває зовсім читати.

Легко зрозуміти, чому се так: з усіх тих мудростей подає вчитель дитині лиш хвостики, обрізки, а не раз попросту тільки лушпину. Сільській дитині в пізнішій житті все се ні на що не придається, з голові її воно не в'яжеться в ніяку цілість, а багато дечого в її літах є для неї зовсім недоступне. А за тими мудростями дитину або не вивчать добре читати, або як вивчать, то налягають головню на польське, що знов їй потому мало на що здається; церковного співу і обряду не вчать — ну, і, очевидна річ, що потому дитина не має до чого приткнути те, що винесла зо школи, і розгублює все по дорозі. Де в селі є читальня або де родичі мають звичай справити дитині щороку хоч одну-дві нові книжки, там ще яко-так, там здобутки шкільної науки не пропадають марно. А де того нема, де дитина, покинувши школу, не бачить більше книжки на очі, там її наука певно не дочекає до другої конскрипції.

Виховання народу мусить вирости з традицій, — з культурного стану того народу, мусить корінитися в характері, привичках народу, інакше се буде даремна трата часу й сил»⁴...

І.Я.Франко

Наші народні школи і їх потреби. Зібрання творів у 50-ти т. Київ: Наук. думка, 1976-1989. Т.22. Кн. 2. С. 10–115.

Примітки

1. Подається за публікацією в збірці «З вершин і низин» (1893), (с.69—70). Тут використано текст з книги: *Іван Франко* Мозаїка із творів, що не увійшли до Зібрання творів у 50 томах. Львів: Каменяр, 2001. 434 с.
За часів панування комуністичних злочинців його не публікували, бо гімн закликає служити **Україні, а не Москві**. Не можна не признати рації нашим ворогам !
2. Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді. 1905. С. 19.
3. Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. К. : Наук. думка, 1976 –1984. Т. 46. Кн. 2, с. 108.
4. Франко І. Хома з серцем і Хома без серця. *Твори*: В 50 т. Т. 22. К., 1976-1989. С. 15.